

SLAGBOOM TUSSEN DOOD EN LEVEN

ALPHONS KATAN

Slagboom tussen dood en leven

*Relaas van een gezin waarvan de ouders werden
omgebracht en de zoon miraculeus overleefde*

Met een voorwoord van Els Borst-Eilers (†)

NOORDBOEK

Aan mijn ouders.

Door hun levenslust, karakter en moed, kon ik worden wie ik nu ben.

Deze uitgave is in 2012 mede mogelijk gemaakt door:

Stichting Friesland 1940-1945

Stichting Maatschappij tot Nut der Israëlieten in Nederland

Gemeente Leeuwarden

© herziene uitgave 2026 uitgeverij Noordboek

© 2012 Alphons Katan

Omslagontwerp: Gert Jan Slagter

Boekverzorging: Julien Hoekstra-Kermans | DTP-Atelier

Foto's: privécollectie Katan

ISBN 978 94 6471 476 0

NUR 686

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek.

Noordboek is onderdeel van

20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

INHOUD

Voorwoord Els Borst-Eilers (†) 7

Woord vooraf 11

1. Van voor de Eerste Wereldoorlog 13

2. Voorspel W.O. II 19

3. W.O. II 25

4. Het verleden bleef 30

5. Het Joods lyceum 34

6. Westerbork 37

7. Het weeshuis 40

8. Een nieuwe tante 47

9. Evacuatie 53

10. Gymnasium en honger 55

11. Bevrijding 60

12. Van school 64

13. Leeuwarden 66

14. Leeuwarden – en nu echt na de oorlog 71

15. Baan en politiek 78

16. Scheiding – zonen 81

17. “Die andere werkelijkheid” 85

Epiloog – Buitenkant versus binnenkant 89

Naschrift 91

Dankwoord 99

Bijlage – brief 100

VOORWOORD

Met zijn boek heeft Alphons Katan een ontroerend egodocument toegevoegd aan de reeks persoonlijke verhalen van Nederlanders die de Jodenvervolgung overleefd hebben.

Het is een uniek verhaal van schokkende en traumatische ervaringen, ervaringen die een kind bespaard zouden moeten blijven. Na mei 1940 begonnen de eerste, dreigende veranderingen. Hij werd opeens Jood genoemd; mocht geen lid worden van de voetbalclub en kon niet naar het gymnasium. In 1942 volgde het voor Alphons totaal onverwachte oppakken en gevangen zetten van zijn ouders, die daarna via Kamp Westerbork de dood vonden in Mauthausen en Auschwitz. Voor afscheid nemen was geen gelegenheid, wel weet hij nog precies waar en wanneer hij hen voor het laatst heeft gezien.

Alphons Katan was enig kind en na het verdwijnen van zijn ouders stond hij er alleen voor. Ook hij belandde aanvankelijk in Kamp Westerbork, maar door invloed van familie en vrienden kon hij het fatale transport ontlopen en kwam hij zelfs na enige tijd vrij. Katan beschrijft hoe hij al deze ingrijpende gebeurtenissen “gevoelloos” onderging en daarmee de angst en paniek, die ondraaglijk zouden zijn geweest, op afstand wist te houden. Dat hij dat later met psychische problemen moest bekopen, verbaast ons nu niet meer.

Na Kamp Westerbork werd de dertienjarige Alphons eerst opgevangen bij een tante in Den Haag en later door vrienden van zijn ouders in Leeuwarden. Maar er waren spanningen en hij kon zich nergens echt “thuis” voelen. Toen in 1944 het bericht kwam dat zijn beide ouders dood waren, leefde hij verder “in een verdoving, die 20 jaar zou duren”.

Ondanks deze tragische start ontwikkelde Alphons Katan zich na de oorlog tot een succesvol bedrijfsjurist en manager en later ook tot raadslid en wethouder in de Bilt. Hij deed wat van alle slachtoffers werd verwacht: flink zijn, studeren, hard werken en het verleden achter je laten; een verwachting waarin geen plaats was voor compassie of begrip. Maar onzekerheid en schuldgevoel (inmiddels bekende gevoelens bij veel overlevenden) bleven hem kwellen. Twintig jaar na de bevrijding heeft een goede psychiater hem eindelijk geholpen om, ondanks het verleden, een “zelfbewust”, gelukkiger mens te worden.

De auteur vertelt zijn verhaal helder en feitelijk, zonder emotionele opsmuk. Juist daardoor is de impact groot en blijft de lezer geschokt achter.

Ieder persoonlijk relaas van oorlogservaringen is uniek en voegt iets toe aan ons inzicht in het bodemloze lijden, waarin het nazi-regime zo veel onschuldige mensen heeft gestort. Juist omdat die ervaringen ons in het veilige Nederland zo onwerkelijk voorkomen, moeten ze verteld en gehoord blijven zo lang dat nog kan. Want ze zijn écht gebeurd en toekomstige generaties moeten dat blijven beseffen.

Daarom spannen het Nationaal Comité 4 en 5 mei, het ministerie van VWS en de herinneringscentra zich al jaren in om persoonlijke oorlogsverhalen voor het nageslacht te bewaren, deels als geschreven tekst, deels als videodocument. En degenen die het verhaal nog zelf kunnen komen “vertellen”, zijn altijd zeer welkom als gastspreker in herinneringscentra, op scholen en bij herdenkingen. Ook Katan werd gastspreker in Herinneringscen-

trum Westerbork en kreeg daar de suggestie, zijn relaas op papier te zetten. Wij kunnen hem dankbaar zijn dat hij dat heeft gedaan, op een manier die iedere lezer nog lang zal bij blijven.

ELS BORST-EILERS (†)

Oud-minister van VWS (1994-2002)

Oud-bestuurslid van het Nationaal Comité 4 en 5 Mei

*Alphons Katan met klasgenootjes op de
Vrouwenpoortsbrug in Leeuwarden, "bijna 9"*

Woord vooraf

Heel lang heb ik geaarzeld om mijn relaas aan de openbaarheid prijs te geven. Je geeft per slot van rekening veel van jezelf bloot. Mede door mijn vaak positieve ervaringen als gastspreker bij Westerbork, was het een veel kleinere stap om het ook op te schrijven.

Het relaas is grotendeels een “ik-relaas” geworden. Dat was onontkoombaar. Ik had de overtuiging, gestoeld op eigen ervaring, dat het persoonlijke verhaal dikwijls meer en beter de bitterharde werkelijkheid van toen laat voelen dan anonieme beelden en getallen. Nu het aantal overlevenden van die allesvernietigende oorlog met het jaar kleiner wordt, is mijn relaas misschien een hulpmiddel om de komende generaties te informeren en daarmee te stimuleren tot bewustwording en tot bereidheid om verantwoordelijkheid te dragen.

ALPHONS KATAN

1 | Van voor de Eerste Wereldoorlog

Tussen het jaar dat mijn vader en zijn tweelingbroer werden geboren (het laatste jaar van de negentiende eeuw) en nu liggen misschien wel drie werelden en zes levens. In de wereld van toen bestond nog geen sociale zekerheid (het Kinderwetje van Van Houten was amper aangenomen), er ging nog veel zo z'n gangetje – als je tenminste niet tot de arbeidersklasse behoorde – en de industrie leek geen kwaad te doen.¹

Mijn vader en zijn tweelingbroer waren de zesde en zevende in een gezin van toen nog acht kinderen. Ze woonden in Rotterdam. In veel gezinnen in die tijd bestonden financiële, fysieke en andere problemen, die men veelal zorgvuldig verborgen wist te houden voor de buitenwacht. Tegenwoordig, drie werelden verder, hoeft dat niet meer, niet alleen omdat problemen veel eerder worden onderkend, zij worden ook als zodanig erkend.

Een onderlinge band in het gezin van mijn vader was amper aanwezig, doordat de jongste en de oudste zeker veertien jaar verschilden en er door mijn grootvader hard werd gewerkt aan en in een grote fournituren-handel, een zaak in leer- en vergelijkbare artikelen, die door hemzelf was opgebouwd. In de huidige wereld zou men zeggen: hij vluchtte in zijn werk, want mijn grootmoeder had ernstige, geestelijke problemen: ze was depressief. Later heb ik begrepen dat die problemen herhaaldelijk tot uiting kwamen – tot zelfmoordpogingen aan toe. Van een goed en veilig gezinsverband zal dan ook wel geen sprake zijn geweest. Toen hij nog heel jong was (ongeveer 4 jaar) bleek dat vader een ongeneeslijke

1. Het was vooral de arbeidersklasse waarin armoede werd geleden. In die situatie is sindsdien veel verbeterd. Armoede bestaat zeker ook (nog) in het Westen, het treft nu echter een veel

kleinere – heterogene – groep mensen. En wat de industrie betreft: wat eens de brenger leek te zijn van welvaart, dreigt nu in het tegendeel te verkeren, onder meer door de vergaande vervuiling.

beenderziekte had, waardoor zijn benen vergroeiden. Hij kon eigenlijk niet lopen en bleef klein van gestalte. Dat op zich was in het gezin al een enorm probleem. Het werd nog ernstiger toen bleek dat mijn vaders tweelingbroer zeer traag was in denken, doen en uitdrukken. Mijn grootvader was dan ook maar al te blij, toen hij het drie jaar na mijn vader geboren meisje een groot stuk van de verantwoording meende te kunnen geven. Er ontstond een “trio der jongsten”, te weten mijn vader, zijn tweelingbroer, en het jongste zusje als leidster. Een gevolg was een veel te grote onderlinge afhankelijkheid, zeker omdat het leeftijdsverschil tussen de andere kinderen en het trio minstens vier jaar moet zijn geweest en de ouderen al bezig waren met studie of werk.

Voor zover ik dat van mijn ouders, maar meer nog van dat zusje heb begrepen, deed het drietal veel samen. Zo gingen zij naar concerten en op vakantie, dat laatste onder andere in België en Frankrijk. Voor die tijd waren dat hele reizen, zeker gezien vaders handicap. Voor contacten met anderen, bijvoorbeeld ook met de andere sexe, waren vader en zijn tweelingbroer van mijn tante afhankelijk. Dat laatste werd zo'n tien jaar later pijnlijk zichtbaar, toen mijn moeder in het gezin verscheen. In wat voor kwaliteit en waarom weet ik niet, dat is mij nooit verteld. Ik vermoed dat mijn moeder een verzorgings- en vertrouwensrol kreeg toebedeeld. Wel weet ik dat de families van vaders en moeders kant veel contact met elkaar hadden.

Van mijn moeders jeugd en opleiding weet ik weinig. Ook zij kwam uit een groot gezin, zeven kinderen. Ooit heb ik van familie gehoord, dat zij voor een opleiding naar België is gegaan. Daar is zij minstens 12 jaar geweest. Zij zal het moeilijk gehad hebben, omdat zij erg klein was, wat opviel en aanleiding gaf tot spot. Mijn moeder wist mijn vader van zijn schroom en zijn onmacht tegenover de andere sekse af te helpen – oftewel de basis werd gelegd (om het zo maar eens uit te drukken) voor mijn ont- en bestaan: ik kwam op deze wereld.

Dat schrijf ik nu zo neer, maar zo gemakkelijk ging dat uiteraard – zeker in die tijd – niet. Ik vermoed dat er stormen in de familie Katan hebben gewoed en dat met name mijn tante zich ontroond zal hebben gevoeld.

Hoe dan ook, de werkelijkheid leidde tot het huwelijk van mijn ouders in 1929. Nooit heb ik daar iets van kunnen achterhalen, geen aankondiging, geen foto's of wat dan ook. Het verzet van enkelen heeft niet kunnen beletten, dat mijn ouders gelukkig met elkaar en met mij waren. Het laatste heb ik tot op de dag van vandaag kunnen voelen.

In februari 1930 kon vader vol trots en blijdschap met zijn tweelingbroer, mijn oom Mo, naar het Rotterdamse stadhuis om mijn geboorte te melden.

Ik herinner mij heel goed dat mijn moeder levendig en vrolijk was en dat ze haar gevoel voor humor gemeen had met vader, want ik heb hen dikwijls smakelijk horen lachen. Waarschijnlijk uit België meegenomen was haar plezier en kundigheid in koken. Muzikaal gevoel had zij ook, want zij kon met vader intens van muziek genieten (bij de burens, want wij hadden geen radio).

Dankzij mijn moeder was er regelmaat in ons gezin en werden vrienden en leerlingen van vader gastvrij ontvangen. Door haar ook heeft vader zich praktisch en mentaal ongetwijfeld steeds geruggensteund gevoeld.

Het was 1930 en nog was er niets of amper iets merkbaar en zeker niet denkbaar van wat zich een paar jaar later in Duitsland zou gaan afspeelen. Wat wél en maar al te zeer merkbaar was, was de depressie. Vader had zich tengevolge van zijn fysieke handicap op studeren geworpen. Hij had met succes economie gestudeerd, was beëdigd vertaler geworden en bezat van vrijwel alle vakken van de middelbare scholen een MO-akte. Daarenboven had hij een diploma boekhouden (vraag me niet welk) en Spaans. Hij sprak zes talen.